

İSTANBUL'UN ANSİKLOPEDİLERİ

Ü. SERDAR SERDAROĞLU* - KADİR YILDIRIM**

Ansiklopediler daha çok kapsadığı konu, çağın gereksinimleri, belli okuyucu kitlesine yönelik olma, belli bir alanı irdeleyici olma veya modern zamanların en önemli kaygısı olan ekonomik, yani talep edilebilir olma özellikleri bakımından *genel konulu ansiklopediler* ve *özel konulu ansiklopediler* olarak ayrılmaktadır. Bu manada bakıldığında bir şehir ile ilgili yapılan ansiklopedi çalışması özel konulu ansiklopedi türünün bir örneği olarak kabul edilmektedir. Şehir ansiklopedileri, konu edindikleri şehrin içinde barındırdığı tarihî, siyasi, kültürel ve coğrafi özellikler üzerinde duran bir çalışma olarak tarif edilebilir. Şehir ansiklopedilerinin tanımı veya hangi tür ansiklopedi örneği olduğu gibi bilgilerin yanında, bilinmesi gereken diğer önemli bir konu da bir şehir ansiklopedisi örneğinin çok sık rastlanan bir durum olmadığı gerçeğidir.

Nitekim Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından hazırlanan *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nin birinci cildinin giriş bölümünde; "Kent tarihlerinin, monografilerinin, turistik kent rehberlerinin yaygınlığına karşın, kent ansiklopedisi alışılmış bir kavram, sık rastlanan bir ürün değildir."¹ denilerek bu duruma işaret edilmiştir. İşte tam da bu noktada, bu saptamanın 1993 tarihinde yayımlanan bir yazı içerisinde olduğunu hatırlatmak ve durumun yavaş yavaş değişmeye başladığından bahsetmekte fayda vardır. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nin ilk cildinin yayımlandığı yıllarda² 1944'te Reşat Ekrem Koçu tarafından yayınlanmaya başlanan *İstanbul Ansiklopedisi* dışında, bildiğimiz kadarıyla, Londra kenti için hazırlanmış tek ciltlik *An Encyclopedia of London* örneği bulunmakta idi.³ Bu eser Londra şehrinin tarihî, kültürel öğeleri,

yerleşim birimleri ve Londra'da yaşayan insanların toplumsal özellikleri hakkında alfabetik maddeler hâlinde hazırlanmış bir şehir ansiklopedisi örneğidir. Aradan geçen süre zarfında basılan ansiklopedi örneklerinin arttığını söyleyebiliriz.

Bu örneklerden iki tanesi Chicago ve New York şehirleri hakkında yapılmış olan ansiklopedi çalışmalarıdır. New York ile ilgili hazırlanan ansiklopedi, 1995 yılında Yale Üniversitesi ve New York Tarih Cemiyeti'nin ortak çalışmasıyla *The Encyclopedia of New York City* ismi ile yayımlandı. Diğer çalışma olan *The Encyclopedia of Chicago* ise 2004 yılında Newberry Kütüphanesi ve Chicago Tarih Cemiyeti'nin ortak girişimi ile basılmıştır. Bahsi geçen bu ansiklopedi örneklerinin genel olarak şehirlerin birer turistik bilgi kaynağı olarak kurgulandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Buna rağmen artan bu şehir ansiklopedisi çalışmalarının literatüre katkısı ve şehir tarihçiliğinin bir boyutu olması anlamındaki önemi de gözden kaçırılmamalıdır.

Bu gelişmenin hâlâ kısıtlı olduğu göz önünde bulundurulursa Reşat Ekrem Koçu'nun erken bir dönem olarak nitelendirilebileceğimiz; 1944 yılında yayınlamaya başladığı *İstanbul Ansiklopedisi*, ilk şehir ansiklopedisi örneği olma yönünden İstanbul'a önemli bir konum kazandırmıştır. İstanbul şehrinin; farklı medeniyetlere ev sahipliği yapması ve Roma-Bizans-Osmanlı gibi tarihe damga vurmuş imparatorlukların başkentliğini üstlenmiş olmasından ötürü hakkında ansiklopediler hazırlanmasını teşvik etmiştir bile denilebilir. İşte bu yazıda bir şehir olarak İstanbul'un bizatihi kendi barındırdığı özelliklerinden dolayı kaynaklık ettiği ve 1944 yılından başlayarak en son 2010 yılına kadar yayınlanan 5 ayrı ansiklopedi çalışmasının içeriği, özelliği ve hazırlanış süreçlerine dair bilgi verilmeye çalışılmıştır.

İstanbul Ansiklopedisi (İstanbul'un Alfabetik Kütüğü)
Tarihçi yazar Reşat Ekrem Koçu (ö. 1975) tarafından 1940'lı yıllarda çalışmalarına başlanan, ilk olarak 1944 yılında yayınlanan ve "G" harfine kadar 11 cilt olarak basılan *İstanbul Ansiklopedisi* şehir ansiklopedilerinin ilk

* İstanbul Üniversitesi

** İstanbul Üniversitesi

1 *DBİst.A.*, I, IX.

2 Çalışmanın ilk cildinin 1995'te yayımlanması eserin mahiyetinin 2000 yıl öncesinden 1990'lı yıllara kadar olan bir zaman dilimi içinde oluşması sonucunu doğurmuştur.

3 *DBİst.A.*, I, VII. Bu ansiklopedi ilk olarak 1985 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra gözden geçirilmiş şekilde üç ayrı baskısı yapılmıştır.

önemli kaynağı olarak gösterilebilir. Reşat Ekrem Koçu, Türklerin İstanbul'u fethinden sonraki 500 yıllık bir zaman kesitini kapsayan ve İstanbul'un çeşitli özelliklerini konu edinen bir eser tasarlamıştı. Reşat Ekrem Koçu'nun Türk diline hâkim, üslup sahibi bir edip olduğunu ve en önemlisi de hocası Ahmet Refik Altınay'dan "tarihi sevdiren adam" mirasını devralan, hâlâ da sevdirmeye devam eden bir öğretmen ve akademisyen olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.

İstanbul Ansiklopedisi içerisinde bulunan maddelerin hangilerinin Reşat Ekrem Koçu tarafından kaleme alındığı eser incelendiğinde anlaşılabilir. Ansiklopedi içerisinde İstanbul'da yaşamış sıradan kişiler ile ilgili kısa bilgi içeren veya İstanbul'un herhangi bir sokağının tasvirinden oluşan ne kadar madde var ise, bu maddelerin altında Reşat Ekrem Koçu imzası vardır. Ansiklopedide yer alan sokaklar, çeşmeler, hamamlar, camiler ve diğer yapılarla ilgili maddelerin çoğu Reşat Ekrem Koçu'nun bizzat kendi gezi notları ışığında hazırlanmıştır. Bu maddeler, "Abdullah'a Çeşmesi" maddesinde çeşme için "1944'te susuzdu." denmesi gibi ayrıntılar da içerir. Bu yer isimleri veya yapıların dışında *İstanbul Ansiklopedisi*'nde, "Abdi Çelebi (Berber)" maddesinde olduğu gibi, âdeta bir hikâye kahramanı gibi tasvir edilen ve İstanbul için ayrıntı olarak kabul edilebilecek şahıslara rastlamak mümkündür. Bu maddelerin insanı gülümseten, meraklandıran, rahatça ve sıkılmadan okunan bir ansiklopedi ortaya çıkardığı söylenebilir. *İstanbul Ansiklopedisi*'nin en önemli özelliği bu dil farkı sayesinde oluşan ilgi uyandırıcılığıdır. Bu özelliğin en belirgin sebebi de Reşat Ekrem Koçu'nun tarihi sevdiren insan hayatının ayrıntılarını resmetmesi, İstanbul'u ve sakinlerini sevmesi ve insansız bir tarih yazımının aksine *insanı* önelemesidir.

Ansiklopedinin 173 fasikülü içerisinde yer alan maddelerin tümü içerisinde, Koçu dışındaki yazarlarca yazılmış madde sayısının oransal değeri %15'tir. Başka bir deyişle yaklaşık olarak 20.000 maddenin bulunduğu ansiklopedide 2.000-2.500 kadar madde, Reşat Ekrem dışındaki yazarlarca hazırlanmıştır. Bibliyografyaları verilen maddelerin Koçu tarafından yazıldığını kabul edersek ansiklopedinin neredeyse %85'ini Reşat Ekrem Koçu'nun hazırladığı iddia edilebilir. Ancak, sonunda bir isim veya kaynakça bulunmayan maddelere Reşat Ekrem Koçu'nun ne gibi bir katkıda bulunduğunun tespit edilemediğini belirtelim.

İstanbul Ansiklopedisi uzun ve (şimdilik) yarım kalan bir basım hikâyesine sahiptir. Reşat Ekrem Koçu, 1940 yılında İstanbul'un bir dökümünü meydana

getirmeye karar verdiğinde, herhâlde işin bu kadar uzun süreceğini ve meşakkatli olacağını tahmin etmiş olmalıdır. Yeryüzünde hiçbir şehre nasip olmamış bir eser ve İstanbul'un "kütüğü" olma iddiası ile *İstanbul Ansiklopedisi*, ilk olarak 1944 yılının Kasım ayında yayımlandı. Reşat Ekrem Koçu eserin amacını; "her şeyden evvel, bu büyük beldenin üzerindeki Türk damgasına vurgu yapan" cümlesi ile dile getirmektedir. *İstanbul Ansiklopedisi*, her fasikülünde belirtildiği üzere maddi sıkıntılar ile boğuşmakta idi. Ansiklopedi ilk defa 1951 yılında bahsi geçen maddi sebeplerden ötürü, 4. cildin ortalarında "Bahadır Sokağı" maddesinde yarım kalmak zorunda kaldı. Reşat Ekrem Koçu, gerekli parasal desteği 1958 yılında sağlayabildiği için ansiklopedinin yayımlanmasına ancak bu tarihte tekrar başlanabildi. Nihayet Koçu, büyük bir özveri ve kişisel çaba ile iki kez giriştiği (1944 ve 1958) ansiklopedi yayımını 1973 yılına kadar sürdürebildi. Toplam 11 cilt ve 173 fasikül olarak "Gökçinar Mehmet" maddesine kadar gelebilen eser, Koçu'nun 1975 yılındaki vefatından sonra herhangi bir girişimde bulunulmadığı için yarım kalmış oldu. Ansiklopedinin yayınlanamayan ciltlerinin olduğu, rahmetli Koçu tarafından bu ciltlerinde resim ve çizimleriyle birlikte hazırlandığına dair son yıllarda gazetelere haberler yansımıştır. Sn. Murat Bardakçı bu konuya iki ayrı köşe yazısıyla açıklık getirmiştir. Günümüzde bilindiği kadarı ile *İstanbul Ansiklopedisi*'nin yayımlanmayan ciltlerine ait 70 koli mevcut olup basılması için üzerinde çalışılması beklenmektedir.⁴ Bu uzun basılma tarihçesine sahip *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul'un hemen hemen her yönünü incelemek niyetinde idi. Bu anlamda ansiklopedinin hangi konuları kapsayacağı ilk fasikülde belirtilmektedir. Buna göre: İstanbul'un sahip olduğu cami, mescit, kütüphane, tekke, türbe, hamam, çeşme, saray, köşk, yalı gibi yapıların tarif edilmeye çalışılacağı; halkın sıkça bulunduğu kahvehane, mektep, medrese, tiyatro, han gibi mekânların anlatılacağı belirtilmektedir. Bu yapıları dolduran; devlet adamı, şair, âlim, sanatkâr, iş adamı, tüccar, hekim, muallim, hoca, derviş, papaz, keşiş, meczup, kabadayı, hırsız, ayyaş, derbeder, dilenci ve katil gibi İstanbul'un her kesiminden insanların hayat hikâyelerinin verileceği yazılıdır. Aynı zamanda İstanbul'un tabiat güzellikleri ve coğrafyası sunulacaktır. Ayrıca İstanbul'da giyim ve kuşam, İstanbul argosu ile ilgili maddeler, resimler, kitaplar, romanlar, seyahatnameler ve İstanbul'a ait yabancı şahsiyetlerin

⁴ Murat Bardakçı, "Reşad Ekrem'in ansiklopedi macerası: 1", *Habertürk*, 20 Ağustos 2010; a.m.f., "Reşad Ekrem'in ansiklopedi macerası: 2", *Habertürk*, 25 Ağustos 2010.

de yazılacağı belirtilmektedir. Reşat Ekrem Koçu'ya ansiklopedi için yukarıda saymaya çalıştığımız konuları hazırlarken “kalem arkadaşlığı eden” birçok isim bulunmaktaydı. Kalabalık yazarlar grubu içerisinde; Osman Nuri Ergin, Semavi Eyice, İ. Hakkı Konyalı, Kevork Pamukciyan, Yılmaz Öztuna, Süheyl Ünver, Saim Turgut Aktansel, Mithat Sertoğlu, Haluk Şehsuvaroğlu gibi değerli tarihçi, sanatçı, akademisyen, yazar, çizer vb. meslek dallarından kişiler bulunmaktaydı.

Ansiklopedinin maddelerine gelince ilk olarak söylenmelidir ki ansiklopedi için yazılmış olan maddelerin büyük çoğunluğunda bibliyografya kısmı yer almaktadır. Bibliyografyalara bakıldığında kaynak olarak Osmanlı merkez teşkilatında görevli olan devlet tarihçilerince hazırlanan vekayinamelerden, eski gazete nüshalarından, arşiv belgelerinden ve gezi notlarından yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak bazı romanların da kaynak olarak kullanıldığını belirtmek gerekir. İçerdiği hayat hikâyelerine dair ayrıntılar, İstanbul'un fiziksel-mekânsal yapısı ile ilgili Koçu'nun kendi gözlemlerinden derlediği bilgiler ve İstanbul yapıları ile ilgili “tire” tarzında yapılmış çizimler nedeniyle *İstanbul Ansiklopedisi*, bilim çevrelerince de hâlâ en sık başvurulan ansiklopediler arasındadır.

Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi

1968 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinin Mithat Sertoğlu'na hazırlatıp ek olarak verdiği tek ciltlik *Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi* olarak bilinen bu çalışma İstanbul ile ilgili bir gazete tarafından verilen ilk ansiklopedik eser olma hüviyetindedir. Ansiklopedinin, *Yeni İstanbul* gazetesinin 4 Şubat 1968 tarihli sayısında okuyuculara hangi şekilde verileceği izah edilmeye çalışılmış ve şu not düşülmüştür: “Sayısız vesikalar, gravürler ve fotoğraflarla dolu bir kültür hazinesi sunacağız sizlere yarından itibaren, İstanbul'un tarihini, devirler boyunca bütün sosyal hayatı ile İstanbul'u, kütüphanenizin 'dev eseri' olarak sizlere hediye edeceğiz. Her gün vereceğimiz bu ilaveleri bitirdiğiniz zaman İstanbul ile ilgili eşi ve benzeri olmayan bir büyük ansiklopediye sahip olacaksınız. *Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi*'nin harikulade güzel, yaldızlı cilt kapakları da şimdiden hazırlanmağa başlanmıştır.” Nitekim gazetenin bu ilandan bir gün sonra çıkan nüshasında ansiklopedinin ilk dört sayfası gazetenin iç sayfalarında ilave olarak verilmiştir.

Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi incelendiğinde, İstanbul ile ilgili maddeleri alfabetik olarak açıklama yöntemi yerine, tarihsel ve kronolojik bir dönemlendirme yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu anlamda da ansiklopedi,

İstanbul ile ilgili Cumhuriyet döneminde bu yöntem ile yazılmış ilk ve tek eser olma özelliğine sahiptir. Eser daha çok resimli bir İstanbul tarihçesi görünümündedir. Eser toplam 516 sayfadan müteşekkil, incelenen konu başlıklarıyla ilgili çeşitli resimlerin yer aldığı, İstanbul'u ayrı ayrı dönemler üzerinden inceleyen ve bu dönemlerin dikkat çekici olay ve şahıslarla betimlendiği bir ansiklopedik çalışma olduğu görülmektedir.

Ansiklopedi iki ayrı döneme göre şekillenmiştir. Bu dönemlerden birincisi “Kuruluştan Bizans Devrine Kadar İstanbul”, ikincisi ise “Bizans Devrinde İstanbul” olarak belirlenmiştir. Üçüncü ve son dönem ise, “Türk Devrinde İstanbul” olarak planlanmış, ancak tamamlanamamıştır. Tüm bu başlıkların yanında aslında ansiklopedinin ikinci bölümünde yer bulmuş olan “İstanbul Civarı” isimli bölüm, bizce müstakil bir bölüm olarak değerlendirilebilir. Bu bölüm içinde “Bizans Devrinde Boğaziçi” ve “Adalar” olmak üzere iki ayrı madde bulunmakla beraber; bu iki maddeye bakıldığında, Bizans dönemi İstanbul'unun şehir merkezi dışında kalan alanlarının ve özellikle de adaların tarihçesi ile ilgili çeşitli ayrıntılara ulaşmak mümkündür. Bizans Devri ile ilgili bahsi geçen diğer alt-başlıklardan bir kısmı doğrudan Bizans İmparatorluğu devri ile ilgilidir. Bunlar: “Bizans devrinde yapılan eserler, Latin imparatorları devri (1204-1261), Bizans devrinde İstanbul'da meydana gelen büyük yangınlar, depremler ve büyük soğuklar, Bizans devrinde İstanbul muhasaraları, Bizans devrinde İstanbul hayatı, Latin istilası devrinde İstanbul” olarak sıralanabilir. Diğer alt-başlıklar ise dolaylı olarak Bizans'la ilgilidir. Bunlar da “Bizans anıt ve yapılarının çağdaşı olan İslam ve Türk eserlerinin yapılaş tarihleri, Osmanlı Türkleri ve Bizans” olarak sayılabilir. Son olarak diğer iki alt-başlık olarak da “İstanbul Fethinin Kronolojisi” ve “İstanbul'un Surdışındaki Mahalle ve Semtlerinin Tarihi” başlıkları göze çarpmaktadır. Yukarıda sayılan konu başlıklarından anlaşılacağı üzere, *Yeni İstanbul* gazetesini tarafından hazırlatılan *Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi* isimli çalışmada İstanbul şehri, Türk devri bağlamında tam olarak değerlendirilememiştir. Nitekim 19 Aralık 1968'de “Rumeli Kavağı” maddesinin “son” madde olduğu belirtilerek, ansiklopedinin ilave olarak verilmesine son verildiği görülmektedir. *Yeni İstanbul* gazetesini tarafından büyük bir ilan kampanyası ile verilmeye başlanan bu ansiklopedi, “Türk devri” kısmına geçmeden yarım kalmıştır.

İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi

Cumhuriyet döneminde bir gazete tarafından İstanbul ile ilgili yapılan ikinci ansiklopedi çalışması *Tercüman* gaze-

tesinin 1982 yılında vermeye başladığı, 4. ciltte “Ozansoy” maddesinde yarım kalan *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*’dir. Bu ansiklopedi de, tıpkı *Yeni İstanbul* gazetesinde olduğu gibi, gazetenin bir sayfasının kesilip katlanması ve bu şekilde biriktirilmesi suretiyle toplanabiliyordu.

Bu çalışmanın önsöz kısmında İstanbul’un ne kadar Türk olduğunun gösterilmesi ve Bizans’ın “Konstantinopolis”inin Türkler tarafından nasıl “Türk İstanbul” yapıldığı, belirtilmesi gereken bir değerlendirme olarak görülmüştür. Türklük üzerinden yapılmış olan bu değerlendirmenin *Tercüman* gazetesinin milliyetçi-maneviyatçı bir yayın çizgisine sahip olması ile irtibatlı olduğu açıktır. Önsözü takip eden “Eser Hakkında Açıklamalar” kısmında ansiklopedi, 15 konu başlığı altında tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu başlıklar; “Tarih, Sanat, Edebiyat, Bibliyografya, Biyografi, Tıp, Folklor, Semtler ve Turizm, Kuruluşlar-Teşkilat, Tarih ve Sanat Deyimleri ile Terimleri, Basın, Spor, Müzik, Tiyatro, Sinema-TV” olarak sıralanmıştır.

Eserin “Tarih” ile ilgili maddelere bakış açısının, “Olaylar ve Biyografiler” üzerinden olduğu görülmektedir. Özellikle “A” ve “B” harflerinin olduğu ilk iki cilt içerisinde biyografilere fazlasıyla yer verildiği ve bu maddelerin hacimlerinin geniş tutulduğu söylenebilir. Ayrıca bu olay veya kişiler ile ilgili maddelerde renkli-renksiz fotoğraflar kullanılmaya çalışılmış, fotoğraf konulamayan maddeler çeşitli çizim ve gravürlerle zenginleştirilmiştir. Bu ansiklopedi çalışmasında biyografilerle ilgili göze çarpan diğer bir ayrıntı ise, önsözde belirtildiği üzere mezar taşlarının biyografi maddelerini destekler mahiyette içeriğe eklenmiş olmasıdır. Sanata dair maddelere gelince, daha çok mimari sanatı ile ilgili eserlere yer verildiği görülmektedir. Bizans ve Türk dönemlerindeki mimari eserlerinin ansiklopedinin hazırlandığı tarihlerde nasıl bir hâlde olduğu, ne gibi değişimler geçirdiği fotoğraflar ile gösterilmeye çalışılmıştır. Edebiyata, Türk edebiyatının temsilcilerinin hayat hikâyelerine yer verilmesi yoluyla değinilmiştir. Ansiklopedinin “E” harfi kısmında “Edebiyat” başlığı altında bir madde bulunmamasına rağmen, çeşitli semt maddelerinin içerisinde “semt ve edebiyat” ikilisinin nasıl bir görüntüsü olduğu resmedilmeye çalışılmıştır. Bu manada ansiklopedinin birinci cildinde “Adalar” maddesinin sonuna “Edebiyatta Adalar” başlığı konularak, İstanbul semtlerinin edebiyattaki yerleri de incelenmeye çalışılmıştır.

Semtler-turizm ile ilgili olarak bu ansiklopedide turizm başlığı altında bazı İstanbul semtlerinin durumları incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda tarihî

olayların, yangınların, depremlerin ve günümüzdeki değişikliklerin resimlerle ve gravürlerle belirtilmeye çalışıldığı görülmektedir. Spor başlığı altında ise, Bizans Hipodrom’unun ve Osmanlı devrinde yapılan çeşitli spor dallarının (avcılık, atıcılık, okçuluk, vb.) anlatılmaya çalışıldığı maddelerin olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Cumhuriyet döneminde kurulan bazı spor kulüplerine de yer verilmiştir. Son olarak ansiklopedide müzik, tiyatro ve sinema-tv gibi başlıklar altında sınıflandırılacak olan maddelere de yer verilmiştir.

Ansiklopedi 8 cilt olarak hedeflenmesine rağmen 4 cilt olarak yayımlanabilmiştir. Başlangıçta “A” ve “B” harfleri ile ilgili içerik geniş tutulmuş; bu iki harf ile ilgili kısım ansiklopedinin 3. cildinin yarısına kadar bir yer kaplamıştır. Ancak “C” ve “Ç” harfleri ile beraber, maddelerin hem hacmi hem de sayıları azalmaya başlamış ve nihayet ansiklopedinin 4. cildinde “O” harfinin sonlarında ansiklopedi yarıda kalmıştır. Ansiklopedinin son cildinde diğer ciltler ile kıyaslandığında resim ve gravür anlamında da belirgin bir kırsallık olduğu göze çarpmaktadır. Maddelerin sonlarında, maddeyi hazırlayan kişi veya kişilere ait imza-isim bulunmaması da bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Eserde bazı maddelerin bibliyografyaları bulunmamasıyla beraber, son cilt içerisinde bibliyografya verilmesi işleminin en alt seviyede kalmış olması eserin akademik-ilmî yönünü zayıflatmaktadır. Bizce en önemli olumsuzluk ise, bazı maddelerin Reşat Ekrem Koçu’nun *İstanbul Ansiklopedisi*’nden alınmış olmasına rağmen bu maddelere dair herhangi bir kaynak verilmemiş olmasıdır.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

Toplam 8 cilt halinde basılan *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, T.C. Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından ortak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma fikrinin İstanbul şehrinin sıra dışı özelliklerinin bir ürünü olarak ortaya çıktığı belirtildikten sonra, İstanbul için “... konumuyla, tarihiyle, hızlı gelişmesi ve kimi özellik ve güzelliklerinin yok olmasına yol açan sorunlarıyla, tek tek kitapların, araştırmaların boyutlarını aşan geniş kapsamlı bir derlemeyi, bir ansiklopediyi âdeta kendisi zorlamıştır.” denilmektedir.

Bu fikir doğrultusunda hazırlıklarına başlanan ansiklopedi, 1993-1994 yılları arasında önce haftalık fasiküller hâlinde yayımlanmış, daha sonra ciltler hâlinde basılabilmektedir. Toplam 7 cilt olarak 1994 yılında tamamlanan ansiklopediye 1995 yılında bir dizin cildi

daha eklenmiş ve ansiklopedi 8 cilt olarak nihai hâline ulaşmıştır. Ansiklopedi, İstanbul ile ilgili şu an itibarıyla bitirilebilmiş yegâne çalışma olmasından dolayı önemlidir. Ansiklopedi, belirttiğimiz diğer ansiklopedi örneklerinden farklı olarak, bir dizin cildine sahiptir. Dizin cildi içerisinde madde dizininin yanı sıra; ansiklopedide bulunan görsellere (fotoğraf, gravür, harita) ve katkı yapan yazarların hangi maddeleri yazdıklarına dair ayrı iki dizin kısmı daha bulunmaktadır. Ayrıca bir “Yanlış-Doğru Cetveli” kullanılmış ve maddeler içerisinde bulunan yanlışlıklara işaret edilmiştir.

Ansiklopedinin önemli bir özelliği olarak gösterilebilecek görsel malzemeler *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nin toplam hacminin dörtte birini oluşturmaktadır. Sayı olarak toplam 4.300 adet olan bu görsel malzeme; fotoğraf, gravür, çizim, harita, plan ve istatistiki tablolardan oluşmaktadır. Alfabetik sıralama yöntemi ile hazırlanan eser A'dan Z'ye toplam 10.000 maddeden oluşmaktadır. İstanbul'un Cumhuriyet döneminde geçirdiği değişim ve dönüşüme, modern zamanlardaki İstanbul ile ilgili unsurlara da (modern yaşam, kurumlar, değişim ve sorunlar) ansiklopedide yer vermeye çalışılmıştır. Kuşe kâğıda basılı şekildeki toplam 4.608 sayfadan oluşan ansiklopedi, bu yönüyle İstanbul'un son dönemlerine dair bilgileri içeren tek ansiklopedi konumundadır.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nin yayın kurulunda; Semavi Eyice (Başkan), Doğan Kuban (Başkan), Nuri Akbayar, Çağatay Anadol, Ekrem Işın, Necdet Sakaoğlu, Orhan Silier, Özkan Taner, Zafer Toprak bulunmaktadır. Bu yayın kurulunun yönetiminde toplam 336 yazar, ansiklopediye katkıda bulunmuştur. Bazı maddeler ise “İSTANBUL” imzasıyla yayımlanmıştır. Bunun nedeni maddelerin editörlerce büyük değişikliğe maruz bırakılmış olmaları olarak belirtilmiştir. Her maddenin altında yazarın imzasının olması ve yine her madde için bir bibliyografya kısmının bulunması eserin ciddiyetini kanıtlamaktadır. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* bu özelliklerinden ötürü tam bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilmelidir. Bu şekilde hazırlanan maddelerin yoğunluğuna gelince; “fizikî mekânlar, doğal yapı, coğrafya, ilçe, semt, cadde ve sokaklarla, camilerden çeşmelere, yalılarından hisarlara, saraylardan köşklere kadar uzanan yapılar, toplam madde sayısının yaklaşık %45'ini meydana getirmekte; kültür alanı, yani tarih, din, edebiyat, güzel sanatlar, müzik, basın-yayın, eğitim, folklor, müzeler vb. ile ilgili maddelerin toplama oranı %30'u bulmakta, geri kalan maddeler de toplumsal yapıya ilişkin konular, yaşam ve biyografilerden oluşmakta”

olduğunu görüyoruz. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığınca desteklenip Tarih Vakfı tarafından hazırlanan bu ansiklopedi çalışması, hazırlayıcı kurumun saygın duruşu, yayın kurulunun deneyimi, katkı veren yazarların uzmanlardan oluşuyor olması ve taşıdığı bilimsel özellikler nedeniyle tam bir kaynak eser olma hüviyetindedir.

NTV-İstanbul Ansiklopedisi

İstanbul'un son ansiklopedisi payesini elinde bulunduran eser, NTV Yayınları tarafından İstanbul'un “Avrupa Kültür Başkenti” olarak geçirdiği 2010 senesinde basılmıştır. 2010 yılında yapılan birçok kültürel faaliyet içerisinde saygın bir yerde duran bu çalışma, İstanbul'un daha çok keyifli bir portresini gözler önüne sermektedir. Eserin danışmanı Enis Batur tarafından çok özel bir *İstanbul Ansiklopedisi* olarak tarif edilen bu çalışma nesnel veya akademik manada işlenmiş bir çalışmadan daha çok, öznel-sübjektif izlenimlerin kendisine yer bulduğu bir çalışma olarak dikkat çekmektedir.

Toplam 350 madde ve 1.010 sayfadan oluşan bu ansiklopedide İstanbul'a dair nesnel bilgiden ziyade, kitap veya keyifli bir denemeler bütünü olarak hazırlanmış maddelere rastlamaktayız. Eser, 2000'li yılların İstanbul'unun nasıl bir görsellik içerisinde olduğunu da bizlerle paylaşmaktadır. Özellikle Yedikule kazıları sonrasında İstanbul'un tarihinin daha da gerilere gittiği gerçeği üzerinden bir okuma yapılan bu eserde sadece günümüz İstanbul'u hakkında değil, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ilişkin de pek çok olaya yer verilmiştir.